

ОПШТЕ МЕЂУНАРОДНО ПРАВО И ИЗВОРИ КОСМИЧКОГ ПРАВА

1. У време када је професор Бартош објавио Прву књигу свог дела „Међународно јавно право“ — 1954. године — указао је и на то да „у перспективи развоја све већи значај добија подела на опште међународно јавно право и специјализована међународна права“(1). Набрајање неких од тих специјализованих грана права — с обзиром на то да је дато три године пре првог успешног лансирања вештачког земљиног сателита — наравно, не обухвата и космичко право. Релативно брзо, септембра 1967. године, међутим, професор Бартош председаваће Десетом колоквијуму Међународног института за космичко право, где ће, између осталог, расправљати и о тек закљученом Уговору о начелима која регулишу делатност држава на истраживању и коришћењу космоса, укључујући Месец и друга небеска тела (у даљем тексту: Уговор о космосу) који је до данас најважнији извор једне нове специјализоване гране међународног права — космичког права. У завршној речи он је рекао: „Неоспорно је да правна наука треба да приђе овим проблемима као и свим оним који ће се у току даљег развоја поставити, како би се у једној, досада непознатој ситуацији, поставили правни темељи истраживања и коришћења космоса од стране целог човечанства. Што се раније приђе правном регулисању у овој области, тим ће човечанство имати више изгледа да избегне непотребна лутања у будућности“(2).

Развој науке и технологије који се, без опасности од претеривања, може назвати револуционарним, условио је и знатно брже израстање појединих специјализованих грана међународног права. Истовремено, он је наметнуо и потребу да се тај развој осветли и са становишта опште теорије међународног права. Овом приликом, стварање космичког права посматраће се са становишта извора међународног права.

2. Летови првих вештачких земљиних сателита одвијали су се у време када није постојало ниједно начело, а још мање правна норма, које би посебно регулисало ову врсту делатности. Могло се, с једне стране, тврдити да летови космичких летелица, а нарочито вештачких земљиних сателита, спадају у област ваздухопловног права — што би, дакле, значило да су њима кршене норме ове гране међународног права; ваздухо-

(1) Бартош, Међународно јавно право, Књига I, Кућаура, Београд 1954, стр. 34.

(2) Наведено према: Рачић, Десети колоквијум Међународног института за космичко право, „Међународни проблеми“ 3/1967, стр. 122.

пловно право, не треба посебно истицати, почива на суверености државе у ваздушном простору. С друге стране, могло се схватити — као што је то случај са већином писаца — да је овде реч о сасвим новом облику делатности који захтева и посебно међународноправно регулисање. Самим тим, поставила се дилема о којој је у своје време било доста дискусије⁽³⁾ — да ли се та нова делатност на истраживању космоса одвија у правном вакууму или не.

Ова дилема, међутим, благовремено је отклоњена. Већ 1961. године, Генерална скупштина Уједињених нација усваја резолуцију 1721/XVI којом је проглашено да се „међународно право, укључујући Повељу Уједињених нација, примењује на космос и небеска тела“. Ова формулација — којој се с правом ставио приговор „антропоцентричности“⁽⁴⁾ — преузета је у нешто измењеном облику у Уговору о космосу: „Стране уговорнице вршиће делатност на истраживању и коришћењу космоса, укључујући Месец и друга небеска тела, у складу са међународним правом, укључујући Повељу Уједињених нација“. Отклањање поменуће дилеме на овај начин, међутим, отворило је и нека нова, не мање значајна питања: прво, у којој мери прибегавати аналогiji и, друго, која су то конкретна начела и правила међународног права и Повеље Уједињених нација која се могу применити и на делатност на истраживању и коришћењу космоса.

Интересантно је да су поједини теоретичари у тражењу решења прихватљивих за космичко право у прво време упирали поглед ка две специјализоване гране међународног права — ваздухопловном и поморском. С обзиром на то да ове две гране права почивају на два дијаметрално супротна правна режима односних простора (суверенитет државе у ваздушном простору а, с друге стране, већ давно прокламована слобода мора) и нуђени одговори су се увелико разликовали. Сем тога, велики део теорије био је уздржљив у погледу примене аналогije уопште. Јер — што се тиче аналогije с ваздухопловним правом — могуће је тврдити да би то значило проширење суверенитета држава на делове космоса и, самим тим, угрожавање програма научних истраживања космоса⁽⁵⁾; или, пак, да физичкотехничке разлике између ваздушног и космичког лета, као и разлике у њиховим економским вредностима и последицама, онемогућавају протезање постојећег ваздухопловног права и на космичке летове⁽⁶⁾.

Усвајањем начела слободe истраживања и коришћења космоса — дефинитивно утврђеног Уговором о космосу — смањене су могућности тражења аналогних решења у ваздухопловном праву. Па ипак, низ теоретичара веома је уздржљив и у односу на тражење аналогije у поморском праву (које је, слично космичком, заснива на слободи односног простора). За неке, разлози леже у томе што за безбедност државе није неоп-

(3) УН Дос. А/С. 1/СР. 982, рр. 9—10 (Аустрија, Чиле); СР. 389, р. 5 (Италија); СР. 990, р. 5 (Југославија). — Ковалев — Черпов, Искусственние спутники земли и международное право, „Советский ежегодник международного права“, 1958, стр. 130. — *Kroeil, Einem Weltraumrecht entgegen*, „Zeitschrift für Luftrecht“, 1/1952, s. 246. — *Reintanz, Weltraumrecht*, New Jersey 1961, p. 523.

(4) *Jenks, Space Law*, Stevens & Sons, London 1965, p. 203.

(5) Коровин, О международном режиме космического пространства „Международная жизнь“ 1/1959, стр. 53—59.

(6) *Bohme, Luftrecht und Weltraumflug*, „Zeitschrift für Luftrecht“ 5/1965, ss. 184—197.

ходна контрола мора док је за њено постојање од битног интереса контролисање простора изнад њене територије⁽⁷⁾; за друге, у томе што природа односних простора, као и чињеница да се космичке летелице крећу неупоредиво брже од бродова на мору постављају битно другачије проблеме⁽⁸⁾; за треће, пак, механичко преношење институција из једне области у другу може довести до искривљавања као што би то било, на пример, онда ако би се желело применити право сувоземног транспорта на поморски или обратном⁽⁹⁾.

Све то, ипак, не значи да се аналогија у потпуности одбацује. Штавише, многи аутори, иначе веома уздржљиви када је реч о аналогији, склони су да, нудећи конкретна решења појединих проблема које ставља на дневни ред истраживање и коришћење космоса, открију из којих специјализованих грана међународног права та решења произлазе. Најзад, чињеница да одлука о протезању међународног права, укључујући Повељу Уједињених нација, на делатности у космосу представља саставни део постојећег права, указује на то да се прихватање аналогних решења на конкретна питања космичког права, или аргументисање које полази од аналогије, не може а priori одбацити.

Но, без обзира на то какав став према аналогији заузели, протезање међународног права, укључујући Повељу Уједињених нација, на делатности у космосу захтева да се размотри и питање на која се конкретна начела и правила то односи. Исто тако, може се поставити и питање да ли се то односи на све изворе које данашње међународно право и доктрина признају⁽¹⁰⁾. Питања у том смислу расправљана су и на међувладином⁽¹¹⁾ и на доктринарном⁽¹²⁾ плану.

Протезање међународног права, укључујући Повељу Уједињених нација, на делатности у космосу значајно је, пре свега, као одраз схватања држава данашње међународне заједнице да не постоји ниједна област у којој би постојао правни вакуум. Државе су везане међународним правом без обзира на то у којој се средини њихово деловање одвија. Самим тим, најопштије речено, утврђено је да се извори космичког права налазе у постојећем међународноправном поретку. Међутим, у току даљег развоја — како на међувладином плану тако и у теорији — кренуло се управо на конкретизовање тог општег решења, односно утврђивање појединих

(7) *Hannover, Luftrecht und Weltraum, Georg-August Universität, Göttingen 1953.*

(8) *Jessup-Traubenfeld, Control for Outer Space and the Antarctica Analogy, Columbia University Press, New York 1959, p. 212.*

(9) *Lachs, The International Law of Outer Space, «Recueil des Cours», 113 (1964/III), pp. 20—21.*

(10) Тако је 50. Конференција Светског удружења за међународно право (*International Law Association*) ставила у задатак свом управо основаном Комитету за космичко право да се позабави проучавањем начела међународног права која се могу односити на истраживање и коришћење космоса препоручујући му, истовремено, да замоли органке Удружења као и познате стручњаке да доставе мишљења о појединим начелима чија би примена дошла у обзир.

(11) Ову дискусију видети у: *UN Doc. A/AC. 105/PV. 1—9; A/AC. 105/C. 2/SR. 1—15.*

(12) Нпр.: *International Law Association, Report of the Fifty-First Conference, Tokyo 1964, p. 627.* — *Lachs, The International Law of Outer Space, «Recueil des Cours», 113 (1964/III), pp. 43—46.* — *Jenks, Space Law, Stevens & Sons, London 1965, pp. 203—205.* — *Gál, Space Law, Akadémia Kiadó, Budapest 1969, pp. 131—132.*

начела и правила космичког права која се, у неким случајевима, разликују од оних садржаних у класичном међународном праву. Самим тим, треба схватити да протезање међународног права, укључујући Повељу Уједињених нација, на делатности у космосу, важи само у оној мери у којој није дошло до стварања посебних начела и правила специјализоване гране која регулише односе држава у погледу њихове делатности у космосу.

3. Према томе, извори космичког права, најопштије речено, налазе се у међународноправном поретку који је постојао и пре стварног отпочињања активности у космосу. Међутим, већ је превазишао почетну фазу и процес стварања извора самог космичког права. Од првих резолуција Генералне скупштине Уједињених нација⁽¹³⁾, убрзо се прешло на закључивање међународних уговора законодавног карактера. Упоредо с тим, дошло је до склапања билатералних споразума о сарадњи на истраживању и коришћењу космоса па, чак, и до стварања неколико међународних организација — претежно оперативног карактера — са тачно утврђеним задацима у овој области. Ако се узму у обзир и тврђе појединих писаца о стварању обичајног права у овој области — очигледно је да се већ поставља потреба разматрања извора самог космичког права.

Први покушаји на стварању космичког права наишли су на знатне тешкоће. С једне стране, поставило се питање да ли је боље да се пожури са утврђивањем начела и правила космичког права или, пак, сачека одређен протек времена. Једно схватање полазило је од потребе избегавања стварања преседана (које би стварале углавном две космичке силе) који би исувише утицали на садржину будућег космичког права, а друго од жеље да се овој делатности, која је тек у повојима, не наметну исувише крути формалноправни оквири⁽¹⁴⁾. С друге стране, у том, почетном, раздобљу, поставило се и питање у коме од могућих облика међународноправног инструмента треба да буду садржана начела и правила будућег космичког права; другим речима, да ли она треба да буду прихваћена у облику међународног уговора, дакле несумњиво правно обавезног инструмента или, пак, у форми резолуције Генералне скупштине Уједињених нација⁽¹⁵⁾.

Веома брзо — чему је допринео и изванредан темпо развоја технологије истраживања и коришћења космоса, који је ставио на дневни ред низ проблема од виталног интереса за државе — те почетне дилеме биле су превазиђене. Три године након усвајања Декларације о правним начелима која регулишу делатност држава на истраживању и коришћењу космоса⁽¹⁶⁾, долази до потписивања Уговора о начелима која регулишу делатност држава на истраживању и коришћењу космоса, укључујући Месец и друга небеска тела⁽¹⁷⁾; убрзо долази и до усвајања Споразума о спасавању космонаута и враћању космонаута и објеката лансираних у кос-

(13) Резолуције Генералне скупштине Уједињених нација: 1348/XIII, 1472/XIV, 1721/XVI, 1802/XVII, 1884/XVIII, 1962/XVIII.

(14) Ову дискусију видети у: UN Doc. A/AC. 105/C. 2/SR. 1—15.

(15) Ову дискусију видети у: UN Doc. A/AC. 105/C. 2/SR. 16—28.

(16) Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 1962/XVIII.

(17) Резолуција генералне скупштине Уједињених нација 2222/XXI, Анекс.

мос⁽¹⁸⁾ да би, крајем прошле године, дошло до усвајања Конвенције о међународној одговорности за штету проузроковану објектима лансира-ним у космос⁽¹⁹⁾.

Наведена три инструмента су, без сумње, извори самог космичког права — „у значењу облика у којима се појављују оне норме које данашње међународно право признаје као обавезне правне норме“⁽²⁰⁾. То су по форми, садржини и интенцијама међународноправни инструменти који се, штавише, могу сврстати у категорију међународних уговора/легислативног карактера. У изворе космичког права, даље, могу се убројати и међународни/многострани уговори који се само једним делом односе на проблематику истраживања и коришћења космоса, као што је то уговор о забрани експеримената нуклеарним оружјем у атмосфери, космосу и под водом, закључен 1963. године, а и правилници Међународне уније за телекомуникације од 1964. године о телекомуникацијама у космосу. Сви ови међународноправни инструменти су од ширег значаја по томе што им је циљ да регулишу понашање субјеката међународног права у истраживању и коришћењу космоса — почев од најопштијих начела садржаних у Уговору о космосу, па до уско техничких правила која се налазе у наведеним правилницима Међународне уније за телекомуникације.

Када је реч о уговорима — „било општим или посебним“ како је то формулисано у члану 38. Статута Међународног суда — поставља се и питање места осталих међународних споразума, двостраних и вишестраних, у изворима космичког права. Ту се налазе споразуми као они о оснивању Глобалног система комуникација путем сателита, Европске организације за космичка истраживања, Европске организације за израду уређаја за лансирање космичких летелица⁽²¹⁾, али и двострани споразуми о сасвим уским аспектима истраживања и коришћења космоса⁽²²⁾. Када је реч о овим споразумима, треба констатовати, пре свега, да они нису резултат намере стварања правних норми о понашању у космосу него им се садржина највећим делом исцрпљује у обезбеђивању једне тачно дефинисане области сарадње на истраживању и коришћењу космоса. С обзиром на то, они су претежно контрактуалног карактера. Међутим, и овде остаје тачно да је веома тешко повући јасну и одсечну границу између легислативних и контрактуалних уговора. И код најтипичнијих контрактуалних уговора постоје елементи легислативности. „Допустимо ли ипак у основи горње разликовање, онда никако не можемо прихватити становиште да само легислативни уговори представљају изворе међународног права“⁽²³⁾.

Питање места резолуција Генералне скупштине Уједињених нација у изворима космичког права, и поред усвајања већ наведених уговора за-

(18) Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 2345/XXII, Анекс.

(19) Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 2771/XXVI, Анекс.

(20) Бартош, оп. цит., стр. 87.

(21) Текстови у: Рачић, Збирка докумената о правном регулисању истраживања и коришћења космоса, издање Института за међународну политику и привреду, Београд 1969.

(22) Нпр. Споразум између САД и Италије, *United Nations Treaty Series*, Vol. 461, p. 185. — Споразум између САД и Канаде, *United Nations Treaty Series*, Vol. 388, p. 225. — Споразум између САД и Нигерије, *United Nations Treaty Series*, Vol. 394, p. 113.

(23) Бартош, оп. цит., стр. 89—90.

тврдити да у случају космичког права, где се само две државе света самостално баве односним облицима активности, може у овако кратком временском раздобљу доћи до стварања обичајног права; другим речима, овде је исувише тешко говорити о „општој примени“. У таквим околностима — а посебно зато што далеко највећи број држава не учествује самостално у истраживању и коришћењу космоса — изузетно је тешко утврдити и постојање „правне свести“, трећег елемента потребног за признавање постојања начела или правила међународног обичајног права.

Најзад, ваља рећи да до данас не постоји судска пресуда која би се непосредно тичала материје коју регулише космичко право, док се на „општим правним начелима које признају просвећени народи“ не треба посебно задржавати с обзиром на то да се тај проблем не поставља на специфичан начин у космичком праву. Међутим, „учење најпознатијих стручњака“ — као помоћно средство у утврђивању права — веома је обимно, тако да већ данас у великој мери може допринети утврђивању постојања и садржине појединих начела и правила космичког права.

4. Веома брзо, и без већих тешкоћа, усвојена је концепција по којој на правном регулисању истраживања и коришћења космоса треба да учествују све чланице Уједињених нација, без обзира на степен њиховог економског, научног и техничког развоја. И поред чињенице да председа ни — које данас могу стварати углавном само две космичке силе — имају одређену улогу у стварању космичког права, они се морају посматрати у светлости благовременог настојања међународне заједнице да формулисају овог права прибе на начин који одговара постигнутом степену њеног организовања.

Први корак представљало је прокламовање протезања међународног права, укључујући Повељу Уједињених нација, на делатности у космосу. Тиме је утврђено да се извори космичког права, у принципу, налазе у правном поретку који је постојао у тренутку отпочињања делатности у космосу. Веома брзо, отворен је и процес утврђивања начела и правила космичког права — значи, стварања извора самог космичког права. Тај процес који је — и поред брзог напретка, тек отпочео, усредредио се на писане изворе права, тако да треба очекивати да ће остали извори права (обичајно право, општа правна начела) играти тек другоразредну улогу.

Др Обрад Рачић

РЕЗЮМЕ

Обице међународное право и источники космического права

С принятием положений, устанавливающих, что деятельность в космосе должна осуществляться с соответствием с международным правом, включая Устав ООН, отброшена концепция, по которой она осуществляется в „юридическом вакууме“, но в то же время возникли две другие проблемы: первая — какие из конкретных начал и правил международного права можно распространить на деятельность в космосе и, другая, в

какой мере допустимо применение аналогии. Так как тем самым, в принципе, было установлено, что источники космического права содержатся в действующем международном правопорядке, было приступлено к созданию источников самого космического права. Сюда, прежде всего, относятся три договора легислативного характера (Договор о космосе, Соглашение об указании помощи космонавтам и Конвенция об ответственности), некоторые положения других договоров (Договор о частичном запрещении ядерных испытаний), а также соответствующие уставы Международной унии по телекоммуникации. Принимая во внимание, что и договоры являются источниками права, необходимо иметь ввиду и ряд двухсторонних, а также несколько многосторонних договоров, на основании которых созданы существующие международные организации для исследования и использования космоса. Резолюции Генеральной ассамблеи, относящиеся на проблематику космоса, являются доказательством правового осознания членом ООН, их поддержавших. Учитывая довольно небольшую практику а также факт, что этой деятельностью занимается исключительно небольшое число государств, было бы затруднительным высказать мнение, что в данной области исполнены условия, необходимые для создания обычного права. Процесс создания космического права сосредоточился на записанных источниках права, что является понятным, принимая во внимание степень организованности международного содружества. Тем самым следует ожидать, что остальные источники права (обычное право, общие правовые начала) будут играть второстепенную роль.

SUMMARY

General International Law and Sources of Cosmic Law

By adopting documents laying down that activities in the cosmos should be carried on conformably with the international law, including the UN Charter, the concept is rejected according to which these activities are performed in the »legal vacuum«, but at the same time two other problems have been generated: which concrete, principles and rules of international law should be applied to the activities in the cosmos, and secondly, to what extent analogical application is permissible. Since it was stated in this way that the sources of cosmic law are axiant in the current international legal system, creation of the sources of the cosmic law itself was undertaken. These are at present, and above all, three contracts of legislative nature (Cosmic Contract, Agreement for Salvaging Astronauts, and Convention of Responsibility). Some provisions of other contracts (Contract of Partial Prohibition of Nuclear Experiments) and corresponding rules of the International Telecommunications Union. Considering that agreements are contradictory in nature and have a place in the law sources one should bear in mind many bi-lateral and a few multi-lateral contracts establishing the present international organizations for investigation and utilization of the cosmos. The UN General Assembly resolutions relative to the cosmic problems are as well the proof of the legal conceptions of the states supporting them. Experiences so far being rather few and in view of the fact that an exceptionally small number of states are engaged in these activities, it would be hard to back the view that the conditions required for creation of common law are existing. The process of creating cosmic law is focussed on the written sources of law — quite comprehensible considering the organization degree of the international community — and it is to be expected that other law sources (common law, general legal principles) will have a secondrate role.

RÉSUMÉ

Le droit international général et les sources du droit de cosmos

En adoptant les documents par lesquels il est spécifié que les activités dans le cosmos doivent être effectuées en conformité avec le droit international, la Charte des Nations Unies y comprise, la conception a été rejetée selon laquelle elles sont effectuées dans le »vacuum juridique«, mais en même temps deux autres problèmes se posent, à savoir: quel sont les principes et les règles concrets du droit international qui peuvent être appliqués à l'activité dans le cosmos et, en second lieu, dans quelle mesure est permise l'application de l'analogie. Une fois qu'il a été spécifié, en principe, de cette manière que les sources du droit de cosmos se trouvent dans l'ordre de droit international existant, on est passé à la création des sources du droit de cosmos même. Ces sources sont aujourd'hui, en premier lieu, trois conventions de caractère législatif (la Convention sur le cosmos, l'Accord sur le sauvetage des cosmonautes et la Convention sur la responsabilité), quelques dispositions des autres conventions (la Convention sur l'interdiction partielle des expériences nucléaires) ainsi que les règlements correspondants de l'Union internationale des télécommunications). Etant donné que les conventions de caractère contractuel ont aussi leur place dans les sources du droit, il faut prendre en considération, de même, une série de conventions bilatérales ainsi que quelques conventions multilatérales par lesquelles sont formées les organisations internationales d'aujourd'hui pour les recherches et l'utilisation du cosmos. Les résolutions de l'Assemblée Générale qui se rapportent à la problématique du cosmos représentent, du reste, la preuve de la conception juridique des membres qui les ont soutenues. Eu égard que la pratique est relativement courte et que cette activité est poursuivie par un très petit nombre d'Etats, il serait difficile de soutenir l'opinion que dans ce domaine toutes les conditions sont remplies qui sont exigées pour la création du droit coutumier. Le processus de création du droit de cosmos s'est concentré sur les sources *écrites* du droit — ce qui est, tout en tenant compte du degré d'organisation de la communauté internationale compréhensible — de sorte qu'il faut s'y attendre à ce que les autres sources du droit (le droit coutumier, les principes juridiques généraux) aient un rôle secondaire.